

نکته‌های ویرایش علی صلح‌جو

فهرست

مقدمه ویراست دوم ۱

۱. کلیات ۳ ماجرای ریموند کارور و ویراستارش / ۳ تفاوت ویرایش در اسپانیا و امریکا / ۴ ویرایش گرافیکی / ۴ سرصفحه ۵ / نقش ناشر و نقش ویراستار / ۶ چاپ اول، چاپ آخر / ۷ قطع / ۸ صفحه شناسنامه / ۸ با خیال آسوده بنویسید / ۹ ویرایش تخصصی (کارشناسانه) / ۱۰ نام‌های کلیشه‌ای / ۱۱
۲. رسم الخط ۱۲ جزوه‌های رسم الخط / ۱۲ بدون درک معنی / ۱۶ تأثیر معنی در رسم الخط / ۱۶ چکنویس / ۱۶ دو فصلنامه / ۱۷ ذبیح بهروز / ۱۷ قدمت رسم الخط / ۱۸ فاصله برون کلمه‌ای و درون کلمه‌ای / ۱۸ املا و آوا / ۲۱ نظر سپانلو و پورجوادی / ۲۱ رسم الخط و حافظه بصری / ۲۱ آشنایی زدایی به کمک رسم الخط / ۲۳ یک کلمه یا دو کلمه؟ / ۲۳ مکانیسم خودکار ضد اشتباهی زبان و خط / ۲۵ اعراب‌گذاری محل / ۲۶ تحمیل عربی به زور اعراب / ۲۶ کسره اضافه / ۲۷ زیر و زبر گویندگی / ۲۸ اعراب‌گذاری نحوی / ۲۹ اعراب‌گذاری نالازم / ۳۰ فقدان کسره اضافه / ۳۱
۳. واژه ۳۲ الف و لام‌های ماندنی / ۳۲ ایجاز / ۳۲ بازتاب / ۳۳ به عنوان، نزد سره‌نویسان / ۳۳ به کوشش / ۳۴ پیشتر/قبلاً / ۳۴ تفاوت اصطلاحی / ۳۵ تفکیک املائی / ۳۵ تنها / فقط / ۳۶ جلوگیری از حوادث ویرایشی / ۳۸ جمع‌های عربی / ۴۲ حروف بزرگ (کاپیتال) / ۴۴ حشو / ۴۶ دقت اضافی / ۴۷ دو نکته / ۴۷ دهه / ۴۸ ریای ویرایشی / ۴۸ زبان نرم و نگاه خشک / ۴۹ ساخت مجهول در زبان فارسی / ۴۹ سگ بچه / ۴۹ شریک غم / ۵۰ شکستن کلمات تیره‌دار در انتهای سطرها / ۵۰ شکنجه تغییر / ۵۱ غلط چاپی / ۵۲ قصور از آرام نیست / ۵۳ غلط‌های چاپی لودهنده / ۵۴ امپراتوران برهنه / ۵۵ چرا برخی غلط‌های چاپی رانمی‌بینیم؟ / ۵۶ قابل تأمل / ۵۷ کلیدی یا مهم / ۵۸ -گان / ۵۹ گره برداری‌های از یاد رفته / ۶۰ لطیفه ویرایشی / ۶۰ لگن خاصره / ۶۰ عنوان کامل / ۶۱ «نسل» جدید / ۶۱ نقش «چیز» / ۶۱ نگارش نام‌آواها / ۶۳ واژه و اصطلاح / ۶۴ وجه وصفی / ۶۵ وظیفه کیست / ۶۵ ویراستار صرفه‌جو / ۶۵ ویرایش آناتومیکی / ۶۶ ویرایش زبانی / ۶۷ یک / ۶۷ شکننده / شکستی / ۶۸

- جایگزین/ ۶۹ من را/ مرا/ ۶۹ بحث لغوی/ ۷۰ در تأیید نظر باطنی/ ۷۲ چاک خوردن/ چاکیدن/ ۷۳ دور شدن از دستور عربی/ ۷۳ ویرایش رایانه‌ای/ ۷۳ چون و نظایر/ ۷۴ بازی با کلمات/ ۷۴ تدوین/ ۷۵ حافظه بصری از کلمات/ ۷۶ رجحان عربی به فارسی/ ۷۷ نام و نام خانوادگی/ ۷۸ فقط نام خانوادگی/ ۷۹ زیر، ذیل/ ۸۰ برخورد زمخت با زبان/ ۸۰ سره‌گرایی و عربی‌گرایی/ ۸۱ مورد/ ۸۱ پیدایش و رواج سریع واژه‌ها/ ۸۲ اشتباه لپی/ ۸۳ ویراستار خجالتی/ ۸۳ جنسیت و زبان/ ۸۳ واژه‌های ناهم‌زمان/ ۸۵ واژه خارجی/ دستور خارجی/ ۸۵ نسل زبانی به عنوان/ ۸۶ استفاده نادرست از سند درست/ ۸۶
۴. نحو ۸۸ ابهام ساختاری/ ۸۸ بدل و معترضه/ ۸۸ بده-بستان زبانی/ ۸۹ بن‌بست ویرایشی/ ۹۰ جمله مبهم/ ۹۰ جنگ جهانی اول/ جنگ اول جهانی/ ۹۱ حذف‌های مکانیکی و آسیب نحوی/ ۹۴ خط حسین از علی بهتر است/ ۹۴ درست اما غیر قابل فهم/ ۹۶ دوخوانشی/ ۹۷ زبان ساده، دنیای پیچیده/ ۹۸ ساختار مبهم/ ۹۹ ساده‌نویسی و مراحل درک/ ۹۹ کدام یک درست است؟/ ۱۰۱ مرجع که/ ۱۰۱ مشکل‌گشای نحوی/ ۱۰۲ معترضه، بدل و نهاد در حالت اضافه/ ۱۰۳ ساختارهای به‌ظاهر مشابه/ ۱۰۳ یکی از دلایل اینکه چرا.../ ۱۰۴ وقتی/ ۱۰۵ بالا رفتن بسامد کاربرد فعل انجام دادن/ ۱۰۶ تحولاتی در اعماق/ ۱۰۶ خروج و نقش آن/ ۱۰۸ بسیاری/ بسیاری از/ ۱۰۹ دارد/ دارای/ ۱۱۰ ضمیر نقشی و خطاب غایب/ ۱۱۱ اندر نبودن فعل مجهول در فارسی/ ۱۱۲ حشو در تاریخ/ ۱۱۲ جاذبه زبانی یا جاذبه موضوع/ ۱۱۳ هم/ ۱۱۳ زبانی ساختارهای نحوی/ ۱۱۴
۵. موقعیت خواننده در برابر متن/ ۱۱۶ مشکل نمونه‌خوان/ ۱۱۶ به زودی، فعلاً.../ ۱۱۷ دستکاری تاریخی/ ۱۱۸ زبان فارسی جامسکی/ ۱۱۹ زبان «ما»/ ۱۲۰ زبان مادری/ ۱۲۰ واژه‌های دوبهلو/ ۱۲۱ ما و خارجی‌ها/ ۱۲۲ نونمایی/ ۱۲۳ نوین‌سازی/ ۱۲۴ بی‌زمان/ ۱۲۶ عروسی فیگارو/ ۱۲۷ تابه حال/ ۱۲۷
۶. متن ۱۲۸
۷. گفتمان ۱۳۲ راز پیروزی ذبیح‌الله/ ۱۳۲ ویرایش اقتباس/ ۱۳۳ مهم‌ترا (ویرایش محتوایی- ساختاری)/ ۱۳۳ ناهمواری متنی/ ۱۳۴ ویرایش گفتمانی/ ۱۳۵ درجات ویرایش/ ۱۳۶ شناخت مؤلف/ ۱۳۷ ویراستار نقص‌یاب/ ۱۳۸ اهمال ادبی و نقش ویراستار/ ۱۳۸ مرزنامه‌های گفتمانی/ ۱۳۹ «و» در آغاز جمله/ ۱۴۰ درک نیاز خواننده/ ۱۴۱ تصدیر/ ۱۴۲
۸. پاراگراف ۱۴۳ پاراگراف در متون کهن/ ۱۴۴
۹. پانویس ۱۴۶ پانویس توضیحی/ ۱۴۶ پانویس یا آزار خواننده؟/ ۱۴۹
۱۰. سبک ۱۵۰ پرهیز از قلبه‌نویسی/ ۱۵۰ پزشک و مریض/ ۱۵۱ تأثیر کلام/ ۱۵۱ تبدیل واژه‌های عربی به فارسی و برخی مسائل آن/ ۱۵۲ گاهاً/ ۱۵۲ جمله‌های پیش‌پرداز و پس‌پرداز/ ۱۵۲ حجم نوشته/ ۱۵۳ زبان خنثی/ ۱۵۳ زبان علم/ ۱۵۳ سبک تألیف، سبک ترجمه/ ۱۵۴ سیاق‌نامه‌های اداری/ ۱۵۴ شخص‌انگاری (تشخیص)/ ۱۵۵ شفافیت/ ۱۵۶ ظرفیت‌های زبان/ ۱۵۶ عربی غیر شفاف/ ۱۵۷ کلیه و کبد/ ۱۵۷ گفتار و نوشتار/ ۱۵۷ گونه‌افغانی فارسی/ ۱۵۸ مرگ واژه‌ها/ ۱۵۸ نوعی تشخیص/ ۱۵۹ هزیمت فرانسه و هجوم انگلیس/ ۱۵۹ ویژگی‌های
- نوشتاری/ ۱۵۹ نوجویی زبانی/ ۱۶۰ هملت به ترجمه ادیب سلطانی/ ۱۶۰ زبان معیار در ویرایش/ ۱۶۱ لحن محاوره و زبان شکسته/ ۱۶۳ ویرایش زبانی و ویرایش محتوایی/ ۱۶۴ دست‌های روزگار بفرنج/ ۱۶۵ مثلاً/ برای مثال/ ۱۶۶ درازنویسی وزارت/ ۱۶۷ نثر ژورنالیستی قدیمی/ ۱۶۸ شخصیت بخشی در متون قدیم/ ۱۶۸ غیبت محسوس کلمه باید/ ۱۶۹ ایجاز مخل/ ۱۷۰
۱۱. مرجع ۱۷۲ دقت زیادی در ذکر مأخذ/ ۱۷۲ مأخذ ندادن از ترس کنجکاوان/ ۱۷۲ مرجع‌نگاری عجیب/ ۱۷۳ مسئله‌ای در مأخذگذاری/ ۱۷۳ نادرستی در مأخذنویسی/ ۱۷۷ نقل قول دست دوم/ ۱۷۷ یک‌دست‌سازی/ ۱۷۸ اقتباس نادرست/ ۱۷۸ نگاه کلیشه‌ای به مأخذ/ ۱۷۹ مأخذنگاری بدیع/ ۱۷۹
۱۲. کوتاه‌نوشت ۱۸۱
۱۳. فرهنگ لغت ۱۸۵ آی با کلاه و آی بی‌کلاه و مسئله نظام الفبایی فرهنگ‌ها/ ۱۸۵ حق با حق‌شناس است/ ۱۸۷ شجاعت ادبی انوری/ ۱۸۸ واژه‌نامه/ ۱۸۹ واژه‌نامه‌های بی‌صفت/ ۱۹۰ خودبستگی فرهنگ لغت/ ۱۹۲ دیستوپیا/ ۱۹۲
۱۴. ضبط اعلام ۱۹۳ دون کیشوت یا دون کیخوته؟/ ۱۹۵ نام‌های تابو/ ۱۹۵ الفبای آوانگار صاحب/ ۱۹۶ ابتداء به ساکن/ ۱۹۸ خسارت رفت و برگشت/ ۲۰۱ تلفظ دقیق یا حفظ سنت؟/ ۲۰۲ تغییر تلفظ نام‌های خاص (اعلام)/ ۲۰۳ سالیانجر/ سالیانجر/ ۲۰۳ ترجمه نام‌های تاریخی/ ۲۰۴ ناوار/ ناواره/ ۲۰۶ سنت املائی/ ۲۰۷
۱۵. رقم‌نویسی ۲۰۸ جهت نوشتن رقم/ ۲۰۸ شماره‌گذاری نالازم/ ۲۱۵ هفت هشت تا/ ۲۱۶
۱۶. را ۲۱۷ را در لهجه بوشهری/ ۲۲۲ راپس از فعل/ ۲۲۳ حرکت رابه جلو/ ۲۲۳ رادر تحفه العالم/ ۲۲۴ رای مضاعف/ ۲۲۴
۱۷. نشانه‌گذاری ۲۲۶ چند نکته درباره چند نشانه/ ۲۲۶ آرایش‌های نحوی دوخوانشی/ ۲۲۸ بدل/ ۲۳۰ برخورد نشانه‌ها/ ۲۳۰ بند تحدیدی و غیر تحدیدی/ ۲۳۲ بی‌نشانه و با نشانه/ ۲۳۴ خط و ویرگول/ ۲۳۵ نشانه‌های کمکی/ ۲۳۵ نقش ویرگول در خواندن/ ۲۳۶ نقطه ویرگول نابه‌جا/ ۲۳۸ ویرگول بعد از نهاد/ ۲۴۰ ویرگول در بند/ ۲۴۳ ویرگول قبل از 'و' و ۲۴۴ معترضه در خط/ ۲۴۷ ویرگول بعد از قیده‌های کوتاه سر جمله/ ۲۴۷ درباره ویرگول‌های رشته‌ای/ ۲۴۸ ویرگول در رشته دوتایی/ ۲۴۹ موردی دیگر از همین موضوع/ ۲۵۰ ویرگول بین کلمات تکراری/ ۲۵۲ ویرگول میان دو فعل/ ۲۵۳ جمله‌های پر'یا' / ۲۵۴ نقطه ویرگول به جای ویرگول/ ۲۵۶ ویرگول بعد از ضمیر این/ ۲۵۷ ویرگول تأکیدی در رشته دوتایی/ ۲۵۹ پرهیز از امر، نکته و موضوع/ ۲۵۹ ویرگول و اما/ ۲۶۲ بلکه، نه فقط بلکه/ ۲۶۳ مزیت جمع فارسی/ ۲۶۴ همینگوی و نشانه‌گذاری/ ۲۶۴ تفرئی. ال. دکتروف از نقطه ویرگول/ ۲۶۴ نشانه‌گذاری شعر/ ۲۶۵
۱۸. سخن‌ربایی ۲۶۶ گروه مؤلفان/ ۲۶۷ مندنی‌پور و شعر لورکا/ ۲۶۷ مأخذ دادن به منظور ردگم کردن/ ۲۶۸
۱۹. درباره نمایه ۲۶۹ نظام الفبایی و جنسیت/ ۲۶۹ چند نکته درباره نمایه‌سازی/ ۲۶۹
۲۰. ویرایش، ما و دیگران ۲۷۳

۴. نحو ۸۸ ابهام ساختاری/ ۸۸ بدل و معترضه/ ۸۸ بده-بستان زبانی/ ۸۹ بن‌بست ویرایشی/ ۹۰ جمله مبهم/ ۹۰ جنگ جهانی اول/ جنگ اول جهانی/ ۹۱ حذف‌های مکانیکی و آسیب نحوی/ ۹۴ خط حسین از علی بهتر است/ ۹۴ درست اما غیر قابل فهم/ ۹۶ دوخوانشی/ ۹۷ زبان ساده، دنیای پیچیده/ ۹۸ ساختار مبهم/ ۹۹ ساده‌نویسی و مراحل درک/ ۹۹ کدام یک درست است؟/ ۱۰۱ مرجع که/ ۱۰۱ مشکل‌گشای نحوی/ ۱۰۲ معترضه، بدل و نهاد در حالت اضافه/ ۱۰۳ ساختارهای به‌ظاهر مشابه/ ۱۰۳ یکی از دلایل اینکه چرا.../ ۱۰۴ وقتی/ ۱۰۵ بالا رفتن بسامد کاربرد فعل انجام دادن/ ۱۰۶ تحولاتی در اعماق/ ۱۰۶ خروج و نقش آن/ ۱۰۸ بسیاری/ بسیاری از/ ۱۰۹ دارد/ دارای/ ۱۱۰ ضمیر نقشی و خطاب غایب/ ۱۱۱ اندر نبودن فعل مجهول در فارسی/ ۱۱۲ حشو در تاریخ/ ۱۱۲ جاذبه زبانی یا جاذبه موضوع/ ۱۱۳ هم/ ۱۱۳ زبانی ساختارهای نحوی/ ۱۱۴
۵. موقعیت خواننده در برابر متن/ ۱۱۶ مشکل نمونه‌خوان/ ۱۱۶ به زودی، فعلاً.../ ۱۱۷ دستکاری تاریخی/ ۱۱۸ زبان فارسی جامسکی/ ۱۱۹ زبان «ما»/ ۱۲۰ زبان مادری/ ۱۲۰ واژه‌های دوبهلو/ ۱۲۱ ما و خارجی‌ها/ ۱۲۲ نونمایی/ ۱۲۳ نوین‌سازی/ ۱۲۴ بی‌زمان/ ۱۲۶ عروسی فیگارو/ ۱۲۷ تابه حال/ ۱۲۷
۶. متن ۱۲۸
۷. گفتمان ۱۳۲ راز پیروزی ذبیح‌الله/ ۱۳۲ ویرایش اقتباس/ ۱۳۳ مهم‌ترا (ویرایش محتوایی- ساختاری)/ ۱۳۳ ناهمواری متنی/ ۱۳۴ ویرایش گفتمانی/ ۱۳۵ درجات ویرایش/ ۱۳۶ شناخت مؤلف/ ۱۳۷ ویراستار نقص‌یاب/ ۱۳۸ اهمال ادبی و نقش ویراستار/ ۱۳۸ مرزنامه‌های گفتمانی/ ۱۳۹ «و» در آغاز جمله/ ۱۴۰ درک نیاز خواننده/ ۱۴۱ تصدیر/ ۱۴۲
۸. پاراگراف ۱۴۳ پاراگراف در متون کهن/ ۱۴۴
۹. پانویس ۱۴۶ پانویس توضیحی/ ۱۴۶ پانویس یا آزار خواننده؟/ ۱۴۹
۱۰. سبک ۱۵۰ پرهیز از قلبه‌نویسی/ ۱۵۰ پزشک و مریض/ ۱۵۱ تأثیر کلام/ ۱۵۱ تبدیل واژه‌های عربی به فارسی و برخی مسائل آن/ ۱۵۲ گاهاً/ ۱۵۲ جمله‌های پیش‌پرداز و پس‌پرداز/ ۱۵۲ حجم نوشته/ ۱۵۳ زبان خنثی/ ۱۵۳ زبان علم/ ۱۵۳ سبک تألیف، سبک ترجمه/ ۱۵۴ سیاق‌نامه‌های اداری/ ۱۵۴ شخص‌انگاری (تشخیص)/ ۱۵۵ شفافیت/ ۱۵۶ ظرفیت‌های زبان/ ۱۵۶ عربی غیر شفاف/ ۱۵۷ کلیه و کبد/ ۱۵۷ گفتار و نوشتار/ ۱۵۷ گونه‌افغانی فارسی/ ۱۵۸ مرگ واژه‌ها/ ۱۵۸ نوعی تشخیص/ ۱۵۹ هزیمت فرانسه و هجوم انگلیس/ ۱۵۹ ویژگی‌های

کلیات

ماجرای ریموند کارور و ویراستارش

علی حدادی، در مقاله «نویسنده پشت پرده» می نویسد ریموند کارور، نویسنده آمریکایی، که بسیاری او را خالق سبک مینی مالیسم می دانند، رابطه بدسرانجامی با ویراستار آثارش، گوردون لیش، داشته است. اولین داستان های کارور و لیش، که خود از اعضای تحریریه مجله اسکوایر بود، در این مجله منتشر شد. آن ها سال ها با یکدیگر همکاری داشتند تا اینکه اختلاف پیدا کردند و از هم دور شدند. به دنبال این اختلاف، شایع شد که شهرت کارور بیشتر مدیون ویرایش های لیش بوده است. چند سال پس از مرگ کارور، در سال ۱۹۹۸، یک روزنامه نگار به بررسی نامه های رد و بدل شده بین کارور و لیش پرداخت و با انتشار مقاله ای در نیویورک تایمز تغییرات لیش در آثار کارور را نشان داد. پس از چاپ این مقاله، برخی حق را به لیش و برخی دیگر حق را به کارور دادند. در این میان تس گالاگر، همسر کارور مجموعه داستان های ویرایش نشده کارور را منتشر کرد تا نشان دهد که نظر لیش درست نبوده است. با این همه، این موضوع هرگز به طور کامل روشن نشد. (مجله انشاء و نویسندگی، شماره ۱۶، بهمن ۱۳۹۰).

احتمالاً، به همین علت است که داستان نویسان تثبیت شده ایران تمایلی به همکاری با ویراستار ندارند. این را هم باید اضافه کرد که ما ویراستارانی در حد لیش کم داریم.

تفاوت ویرایش در اسپانیا و امریکا

ایزابل آلنده، نویسنده *داستان‌های اولونا* (۱۹۸۹)، که به چندین زبان، از جمله فارسی، ترجمه شده است، می‌گوید، «ویرایش به این شکل که در امریکا مرسوم است، در مؤسسات نشر اسپانیایی کار ناشناخته‌ای است. در مؤسسات نشر اسپانیایی کتاب را یا رد می‌کنند یا می‌پذیرند، ولی هیچ کس به شما نمی‌گوید: ببین در صفحه ۴۰ یک صفحه عشقی اضافه کن. در کار نوشتن مداخله نمی‌کنند.» (نقل از «شکارچی داستان»، مصاحبه‌النور واکتل با ایزابل آلنده، ترجمه‌مژده دقیقی، *جهان کتاب*، اسفند ۱۳۹۰).

ویرایش گرافیکی

امان از فاصله‌های تنگ و گشادا! مشغول پر کردن فرمی هستید که اغلب فاصله‌های آن روی حساب تنظیم نشده است. برای تاریخ مربوط به روز تولدتان، که حداکثر یک عدد دو رقمی است، دو سانتیمتر و برای شماره حساب بانکی شبا که عددی ۲۶ رقمی است، نیم سانتیمتر جا گذاشته‌اند. وضعیت کتاب‌های درسی نیز همین است. جاهای خالی هرگز به اندازه پاسخ‌ها نیست و اغلب کوچکتر از طول کلماتی است که باید در آن‌ها قرار گیرند. و اما دردسر بزرگتر نقطه‌چین‌های فرم‌هاست. نقطه‌چین‌ها آن قدر پررنگ و درشت چاپ شده‌اند که کلماتی را که شما روی آن‌ها می‌نویسید در خود می‌پوشانند و نمی‌گذارند به چشم بیاید. مصیبت دیگر اینکه، اگر آنچه قرار است در این فاصله‌های نقطه‌چین قرار گیرد رقم باشد، چه بسا نقطه‌های این نقطه‌چین‌ها با ارقام درآمیزند و مشکلات مهمتری بیافرینند. متأسفانه، همکاری میان ویراستار و گرافیست در دنیای نشر ما هنوز کاملاً جا نیفتاده است. تنظیم این گونه فرم‌ها بیشتر کار گرافیست است، اما او بدون کمک ویراستار نمی‌تواند از عهده این کار برآید. اصولاً، کار کردن روی فرم‌ها تخصص می‌خواهد. ما هنوز، آن طور که شایسته است، به تنظیم این گونه فرم‌ها اهمیت نمی‌دهیم، در حالی که این کار بسیار مهم است و یک فرم خوب به میزان زیادی از اتلاف وقت و انرژی کاربران آن می‌کاهد، که در سطح ملی قابل توجه است. نمی‌دانم به فرم‌های آب، برق، گاز و تلفن توجه کرده‌اید. اصول اولیه گرافیک در آن‌ها رعایت نشده است. اطلاعات

مهم، مانند مبلغ و مهلت پرداخت در جاهایی از فرم قرار گرفته که در آخرین تلاش به چشم می‌آیند.

ما همه خود را فروتن می‌انگاریم، اما این فرم‌ها خلاف این موضوع را نشان می‌دهند. برجسته کردن خواست‌های صادرکنندگان فرم و بی‌توجهی به نیازهای مشتری در این فرم‌ها چشمگیر است. امیدواریم زمانی برسد که گرافیست‌ها فرم‌ها را با مشورت ویراستاران طراحی کنند و، البته، ویراستارانی هم داشته باشیم که در این کارها خبره باشند. ویراستاری فقط اصلاح واژه یا جمله نیست.

سرفصله

سرفصله، یا در اصطلاح امروزی‌ها هیدر، به کلماتی می‌گویند که در بالای هر صفحه از کتاب، معمولاً با حروفی کوچکتر از متن، می‌آورند. در صفحه راست (صفحه زوج) عنوان کتاب و در صفحه چپ (صفحه فرد) عنوان فصل یا بخش قرار می‌گیرد. ویراستار در بازبینی نمونه نهایی باید دقت کند که سرفصله‌ها درست باشد. برخی کتاب‌ها، مثلاً رمان، سرفصله لازم ندارند.

فراموش نکردن سرفصله در کتاب‌های مرجع الفبایی، مانند فرهنگ لغت، واژه‌نامه و دایرةالمعارف، بسیار مهم است. در این گونه کتاب‌ها خواننده باید واژه یا مدخل مورد نظر را خیلی زود پیدا کند. وجود سرفصله، آن هم با حروف متفاوت، این مشکل را آسان می‌کند. در مراجع الفبایی، بر خلاف کتاب که سرفصله‌ها در طول فصل ثابت می‌ماند، سرفصله در هر صفحه تغییر می‌کند، زیرا باید به اولین مدخلی که در آن صفحه آمده اشاره کند. کتابی که ساختارش الفبایی است اما سرفصله ندارد مراجعه‌کننده را آزار می‌دهد.

فرهنگ اصطلاحات ادبی، تألیف سیما داد (مروارید، ۱۳۷۸) فرهنگ بسیار خوبی است اما از نظر سرفصله بسیار ناقص است. صفحات زوج این فرهنگ سرفصله دارد اما این سرفصله‌ها بی‌خاصیت‌اند زیرا فقط عنوان کتاب را نشان می‌دهند. دیدن عنوان کتاب در بالای صفحات زوج هیچ کمکی به مراجعه‌کننده نمی‌کند. در فرهنگ‌ها و آثاری که ساختار الفبایی دارند، آنچه مراجعه‌کننده لازم دارد ردیف الفبایی مدخل‌هاست که، بر خلاف آثار غیرالفبایی، نه فقط در صفحات فرد بلکه در صفحات زوج هم باید بیاید. در صفحات فرد این فرهنگ،

ویراستار راضی باشد، کار تمام است. در کتاب *هنر ویرایش*، اثر لاریسا مک فارکر، ترجمهٔ مزدهٔ دقیقی و احمد کسایی پور (کارنامه، ۱۳۷۵، ص ۲۸) می‌خوانیم که رابرت گاتلیب، ویراستار مشهور امریکایی، به کیم پاتاک، نویسندهٔ کتاب *برگزیده*، می‌گوید فقط در صورتی کتابش را منتشر می‌کند که سیصد صفحه از آخر آن را حذف کند. پاتاک بلافاصله این کار را می‌کند و کتاب منتشر می‌شود. همان‌طور که مشاهده می‌شود، ویراستار بر نویسنده و ناشر، هردو، تسلط دارد. در حال حاضر، در کشور ما، چنانچه ناشر مایل به انتشار اثر باشد، مخالفت ویراستار غالباً راه به جایی نمی‌برد.

چاپ اول، چاپ آخر

برخی از معرفان کتاب نکاتی را در معرفی نمی‌آورند که موجب شگفتی است. یکی از این موارد تاریخ چاپ کتاب است. یکی از مهمترین اطلاعاتی که خواننده می‌خواهد دربارهٔ کتاب مورد نظر داشته باشد زمان انتشار آن است. اگر کتاب ترجمه باشد، باید تاریخ انتشار کتاب به هر دو زبان (اصل و ترجمه) ذکر شود. برخی از معرفی‌ها فاقد این تاریخ‌اند. البته، در سرلوحهٔ معرفی اطلاعات کتابشناسی اثر می‌آید. اما حتی در این موارد نیز اطلاعات ناقص است. یکی از موارد دادن تاریخ آخرین چاپ کتاب، چه اصل و چه ترجمه، است. مثلاً، مصطفی ذاکری کتاب *خدا و انسان در قرآن*، اثر توشیهیکو ایزوتسو، را در مجلهٔ *جهان کتاب* (خرداد ۱۳۸۸) معرفی کرده است. کتابشناسی سرلوحه چنین است: *خدا و انسان در قرآن*، توشیهیکو ایزوتسو، ترجمهٔ احمد آرام، چاپ ششم، تهران شرکت سهامی انتشار، ۱۳۸۸، ۳۴۴ ص. زمانی که این معرفی را می‌خواندم سال‌ها از مرگ آرام گذشته بود. واقعاً دلم می‌خواست بدانم که ایزوتسو این کتاب را در چه سالی نوشته و آرام در چه سالی ترجمه کرده است. البته این نقص را نمی‌توان به حساب معرف گذاشت زیرا چه‌بسا در صفحهٔ شناسنامهٔ خود کتاب نیز این تاریخ‌ها نیامده باشد. بسیاری از ناشران، با این فکر که ذکر چاپ اول سبب می‌شود کتاب قدیمی جلوه کند، آن را بیان نمی‌کنند و فقط چاپ آخر را ذکر می‌کنند. اتفاقاً آنچه مهم است چاپ اول کتاب است و چاپ آخر آن هیچ ارزشی ندارد. ← صفحهٔ شناسنامه، ص ۸.

به عنوان سرصفحه، فقط حرف اول مدخل آمده است که هیچ کمکی به مراجعه‌کننده نمی‌کند.

روش درست گذاشتن سرصفحه در فرهنگ‌ها و دایرةالمعارف‌ها آن است که اولین مدخل صفحات زوج و آخرین مدخل صفحات فرد بالای همان صفحات قرار گیرد. در آثار لاتین، وضع برعکس این است.

فرهنگ گزیدهٔ اعلام شرقی در منابع غربی تألیف صالح طباطبایی (روزنه، ۱۳۸۸) از این هم بدتر است. این فرهنگ سرصفحه دارد اما غیر از اینکه در هر صفحه یک سطر را بی‌جهت اشغال کرده باشد فایدهٔ دیگری ندارد: در بالای تمام صفحات این فرهنگ، چه فرد و چه زوج، عنوان کتاب آمده است. این وضع در **فرهنگ املائی خط فارسی** (فرهنگستان زبان و ادب فارسی، ۱۳۸۵) عیناً تکرار شده است. شاید خود تدوین‌کنندگان این آثار به این موضوع آگاهی نداشته باشند، اما از دیدگاه روان‌شناسی زبان تکرار عنوان کتاب در بالای تمام صفحات و اشاره نکردن به ردیف مدخل‌ها، نوعی برجسته کردن تدوین‌کننده و بی‌توجهی به مراجعه‌کننده است.

ویراستار موظف است در مرور نمونهٔ نهایی (نمونهٔ سفید) به سرصفحه‌ها، به‌خصوص اگر ساختار کتاب الفبایی باشد، توجه کند.

نقش ناشر و نقش ویراستار

بدون شک، هم ناشر و هم ویراستار در ساخته شدن کتاب نقش دارند، اما میزان این نقش در ایران و کشورهای غربی متفاوت است. ویراستار غربی بسیار مهمتر است و در بسیاری از موارد در انتشار اثر نقش تعیین‌کننده دارد. کاش در ایران هم همین‌طور بود. شاید در گذشته ناشران کتاب‌شناس، فرهیخته و نویسنده‌شناس، در مقایسه با ویراستارانی با این ویژگی‌ها، زیاد داشته‌ایم، اما این روزها این وضع به نفع ویراستاران تغییر کرده است. به نظر من این تغییر مثبت است و ناشران ما باید از آن استقبال کنند. این موضوع دو فایدهٔ آشکار دارد: از مسئولیت ناشر می‌کاهد و به مسئولیت ویراستار می‌افزاید. اضافه شدن مسئولیت ویراستار به معنی قدرتمندتر شدن اوست. در حال حاضر، ما از این‌گونه ویراستاران، در حد غربی آن، بسیار کم داریم. در چنین نظامی، نویسنده هیچ کاری با ناشر ندارد. اگر